

Odporúčania pre advokačné aktivity vo vzťahu k ľudskoprávnemu vzdelávaniu

Barbora Bodnárová

Radka Vicenová

REACH Inštitút

Odporúčania pre advokačné aktivity vo vzťahu k ľudskoprávnemu vzdelávaniu

Barbora Bodnárová
Radka Vícenová

Obsah

Úvod	5
1. Definícia a princípy ľudskoprávneho vzdelávania	6
2. Poznámky k metodológii a ciele výskumu	7
3. O čom je ľudskoprávne vzdelávanie očami respondentov	8
4. Kľúčoví aktéri v procese ľudskoprávneho vzdelávania	11
5. Overené prvky metód vzdelávania podľa respondentov a respondentiek	13
6. Problémy v oblasti ľudskoprávneho vzdelávania z pohľadu respondentov a respondentiek	14
7. Požadované a očakávané zmeny v oblasti ľudskoprávneho vzdelávania	19
Zhrnutie a odporúčania	21

Úvod

Každý deň sme vystavovaní alarmujúcim správam o stave našej spoločnosti, ktoré sú plné nespokojnosti, zúfalstva a rezignácie. Takýto stav je prisudzovaný aj školstvu a špecificky aj vzdelávaniu k ľudským právam. Malo by byť intenzívnejšie, ale aj kvalitnejšie. Každý deň má však iba 24 hodín, nikto nemôže byť v škole dlhšie ako už teraz je. Deti sa potrebujú hrať a nudiť a učitelia a učiteľky sa potrebujú venovať sebe a svojim rodinám.

Táto výskumná správa vznikala počas roku 2021 a napriek nepriaznivým správam o stave školstva na Slovensku a vrcholiacej pandémie ani jeden z rozhovorov, ktorý sme v rámci výskumu realizovali, nebol pesimistický. Po každom z nich sme odchádzali mimoriadne pozitívne nabití. Bezprostrednosť reakcii priniesla aj výroky ako „aj by chceli, len nevedia ako“. Tento konkrétny výrok sa na dlhé týždne stal našim mottom, najmä v momentoch, keď sme narazili na zdanlivo neprekonateľnú situáciu.

V duchu sokratovskej tradície prinášame túto výskumnú správu a aj my hovoríme, že aj keď by sme chceli, nevieme jednoznačne odpovedať na otázku, čo treba zmeniť, aby veci zrazu začali fungovať. Chceme však veriť, že zmena leží v ľuďoch, v tom, aby čo najviac z nás bolo tak odhodlaných ako naši respondenti a respondentky, z ktorých každý a každá robí, čo je v ich silách, najlepšie ako vedia. Naším odkazom je, že reakciou na beznádej nemá byť rezignácia, ale advokácia.

Táto výskumná správa je súborom odporúčaní pre skvalitnenie advokačných aktivít za zlepšenie vzdelávania k ľudským právam na Slovensku. Nájdete v nej opis toho, ako naši respondenti a respondentky vnímajú obsah a princípy vzdelávania k ľudským právam, s akými prekážkami sa stretávajú a akými nedostatkami podľa nich ľudskoprávne vzdelávanie trpí. Cieľom nie je podať vyčerpávajúcu správu o stave vzdelávania k ľudským právam a poskytnúť jednoznačné riešenia na identifikované chyby. Naším zámerom je v prvom rade upriamiť pozornosť na to, ako si zastať a obhájiť zmeny, ktoré sú potrebné.

Náš výskum má svoje limity, nie je vyčerpávajúci a vzhľadom na počet respondentov a respondentiek je skôr sondou do sveta jednotlivcov, ktorí sa v oblasti ľudskoprávneho vzdelávania angažujú. Naše odporúčania tiež nie sú určené všetkým. Primárnym publikom sú aktéri, ktorí obhajujú záujmy v oblasti vzdelávania k ľudským právam. Nemusíte ale byť neziskovkár, aby vám naša správa niečo povedala. Učitelia a učiteľky, úradníci a úradníčky aj tvorcovia a tvorkyne politik v nej môžu nájsť malé okno do svojich vzájomných svetov, zistiť niečo o sebe samých, aj o tých druhých. Toto poznanie nám môže pomôcť hľadať a nájsť riešenia, zistiť, kde žiadať o radu či pomoc a naučiť nás, ako vytvárať produktívne a funkčné partnerstvá. Veríme, že toto poznanie je rovnako dôležité ako obsah našich odporúčaní.

1. Definícia a princípy ľudskoprávneho vzdelávania

Vzdelávanie k ľudským právam je vo všeobecnosti považované za jednu zo základných úloh demokratických spoločností. Medzinárodné ľudskoprávne organizácie dlhodobo zdôrazňujú potrebu kvalitného a systematického vzdelávania k ľudským právam a neustále zdôrazňujú nepostrádateľný význam, ktorý vzdelávanie k ľudským právam pre demokratickú spoločnosť má. Napríklad Rada Európy¹ považuje vzdelávanie k ľudským právam za „nevyhnutné pre podporu a dosiahnutie stabilných a harmonických vzťahov medzi komunitami a pre posilnenie vzájomného porozumenia, tolerancie a mieru“. Elementárne prvky vzdelávania k ľudským právam definuje nasledovne:

“...vzdelávanie, odborná príprava, zvyšovanie povedomia, informácie, postupy a činnosti, ktorých cieľom je vybaviť študentov vedomosťami, zručnosťami a porozumením a rozvíjať ich postoje a správanie, aby mali študenti možnosť prispieť k budovaniu a obrane univerzálnej kultúry ľudských práv v spoločnosti so zreteľom na podporu a ochranu ľudských práv a základných slobôd.”²

Podobne zdôrazňuje Úrad vysokého komisára OSN³ pre ľudské práva vzdelávanie k ľudským právam ako nevyhnutný predpoklad pre zvyšovanie kvality dodržiavania ľudských práv v spoločnosti:

---

1 Council of Europe (2020): Compass: Manual for human rights education with young people. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

2 Kerr, D. (2013): The Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education (EDC/HRE): and its Implementation. Council of Europe, dostupné na https://ec.europa.eu/jrc/sites/default/files/cce2013rome_s2_the-council-of-europe-charter-on-edc-and-hre.pdf

3 The UN High Commissioner for Human Rights (2021): Human Rights Education and Training. Dostupné na <https://www.ohchr.org/en/issues/education/training/pages/hreeducationtrainingindex.aspx>

„Ľudské práva je možné dosiahnuť iba prostredníctvom informovaného a trvalého dopytu ľudí po ich ochrane. Výchova k ľudským právam podporuje hodnoty, presvedčenia a postoje, ktoré povzbudzujú všetkých jednotlivcov, aby si ctili svoje práva aj práva ostatných. Rozvíja chápanie spoločnej zodpovednosti každého človeka za to, aby sa ľudské práva stali realitou v každom spoločenstve. Výchova k ľudským právam predstavuje zásadný príspevok k dlhodobej prevencii porušovania ľudských práv a predstavuje významnú investíciu do úsilia o dosiahnutie spravodlivej spoločnosti, v ktorej sa budú rešpektovať a rešpektovať všetky ľudské práva všetkých osôb.“

Vzdelávanie k ľudským právam teda neznamená iba zvyšovanie povedomia o tom, na čo má človek v demokratickej spoločnosti nárok; jeho nevyhnutnou súčasťou je aj výchova človeka k zodpovednosti života v demokratickej spoločnosti. Amnesty International⁴ zdôrazňuje, že „prostredníctvom vzdelávania o ľudských právach posilňuje seba i ostatných v rozvoji zručností a postojov, ktoré podporujú rovnosť, dôstojnosť a rešpekt v komunite, spoločnosti a na celom svete“.

Vzdelávanie k ľudským právam je však čoraz častejšie vnímané ako nedostatočné, a najmä slabo prioritizované. Hlavne v poslednom období silnejú obavy zo strany občianskej spoločnosti, ale aj medzinárodných organizácií ohľadom stavu dodržiavania ľudských práv aj na Slovensku. V tejto súvislosti preto považujeme za dôležité pozrieť sa bližšie na to, čo je možné zmeniť v systéme ľudskoprávneho vzdelávania, aby sa posilnilo, zefektívnilo, a najmä skvalitnilo.

---

4 Amnesty International (2021): Human rights education. Dostupné na <https://www.amnesty.org/en/human-rights-education/>

2. Poznámky k metodológii a ciele výskumu

Táto výskumná správa má za cieľ hĺbkovo zmapovať vnímanie problematiky vzdelávania k ľudským právam v kontexte Slovenskej republiky relevantnými aktérmi a zároveň zmapovať potreby pre zefektívnenie a skvalitnenie ľudskoprávných vzdelávacích aktivít na Slovensku. Kľúčová otázka v centre záujmu tohto výskumu je zameraná na to, čo funguje a čo nefunguje v súčasnom systéme formálneho a neformálneho vzdelávania na Slovensku z pohľadu relevantných aktérov v oblasti ľudskoprávneho vzdelávania. Inými slovami, správa má ambíciu poskytnúť prehľad potrieb a podkladov pre advokačné aktivity v oblasti poskytovania vzdelávania k ľudským právam na regionálnej, ako aj národnej úrovni.

V snahe zmapovať skúsenosti aktérov hĺbkovo a systematicky bolo uskutočnených 11 pološtrukturovaných rozhovorov s aktérmi aktívnymi v oblasti ľudskoprávneho vzdelávania, ktorí pôsobia tak na úrovni celoštátnej, ako aj na úrovni regionálnej (v prípade tohto výskumu išlo o región Banská Bystrica). Respondenti a respon-

dentky boli zároveň vyberaní tak, aby bola zaistená rôznorodosť z hľadiska pôsobnosti (napr. štátny, verejný či mimovládny sektor), prípadne z hľadiska povahy práce vykonávanej v oblasti ľudskoprávneho vzdelávania (napr. vzdelávacie aktivity alebo tvorba politík).

Všetky rozhovory sledovali jednotnú štruktúru, ktorá mala tri hlavné piliere: (1) aké podoby vzdelávania k ľudským právam existujú a ktorí aktéri sú pri jednotlivých formách najviac prítomní; (2) ako vyzerá vzdelávanie k ľudským právam v praxi (vzhľadom na povahu aktivít respondentov a respondentiek), aké sú jeho hlavné komponenty a aké príklady dobrej praxe vieme identifikovať; a (3) čo aktérom chýba, aby tieto vzdelávacie iniciatívy fungovali lepšie a efektívnejšie, prípadne čo treba v procese zmeniť, aby sa vzdelávanie k ľudským právam na Slovensku skvalitnilo. Tento dokument poskytuje prehľad najčastejšie sa spomínaných zmien a výziev, ktoré by mali poskytovať súbor odporúčaní pre tvorbu ďalších politík v oblasti ľudskoprávneho vzdelávania na Slovensku.

3. O čom je ľudskoprávne vzdelávanie očami respondentov a respondentiek (ciele a princípy ľudskoprávneho vzdelávania)

Respondenti a respondentky deklarovali pomerne jednotné presvedčenie, že ľudskoprávne vzdelávanie je nevyhnutnou súčasťou demokratickej spoločnosti. Najčastejší cieľ ľudskoprávneho vzdelávania podľa respondentov a respondentiek súvisí s prípravou detí a mládeže na plnohodnotný život v demokracii, ako si uvedomiť svoje práva, ako aj práva ostatných: *„vychovať takého človeka, ktorý si vie brániť jednak vlastné práva a vie sa zastať aj iných ľudí, keď sa dejú nepravosti“* (R4). Rovnako je dôležité si uvedomiť, že súčasťou ľudskoprávneho vzdelávania je aj vedenie k občianskej zodpovednosti: *„aby nehovorili len, že ja mám len práva, ale zabúdam na to, že právo je rozvetvený strom, ktorý obsahuje aj povinnosti“* (R5), čo by však malo byť zároveň prirodzenou súčasťou ľudskoprávneho vzdelávania nie prostredníctvom zdôrazňovania týchto povinností dvíhaním „varovného prsta“, ale skôr otvorenou a pozitívne ladenou diskusiou,

ktorá žiakov a žiačky postupne vedie k chápaniu toho, čo znamená zodpovedné občianstvo (R6). Respondenti a respondentky zároveň zdôrazňovali vzdelávanie k ľudským právam v historickej perspektíve vzhľadom na totalitné režimy 20. storočia (R4), ale aj vo všeobecnosti nevyhnutnosť porozumieť významu ľudských práv v kontexte ich historického vývoja a najmä toho, čo prispelo k nutnej potrebe o ľudských právach v našej histórii vôbec hovoriť a k pochopeniu dejinných súvislostí týchto procesov (R6). Neopomenuteľným cieľom ľudskoprávneho vzdelávania je aj učiť sa žiť v spoločnosti a v tolerancii s ostatnými: *„Jednoducho cieľom by malo byť globálnejšie vedomie“* (R7).

Okrem vzdelávania k ľudským právam respondenti a respondentky považujú za dôležité nezabúdať na výchovné prvky, napríklad na výchovu k rozvoju

osobnosti: *“výchova má smerovať k rozvoju osobnosti dieťaťa, jeho nadania, fyzických schopností, výchovy zameranej na posilňovanie úcty k ľudským právam a základným slobodám, a teda právam, ktoré sú zakotvené v dohovore, v chartách, všetkých ľudskoprávných dokumentoch, ktoré SR ratifikovala”* (R3). Jeho súčasťou, najmä v súvislosti s neformálnym vzdelávaním, by takisto malo byť aj vedenie detí a mladých ľudí k schopnosti vytvárať si vlastné, nezávislé, ale dobre informované postoje založené na schopnosti kritického myslenia a vyhodnocovania situácií (R2).

Z vyššie definovaných cieľov sa prirodzene odvíjali aj základné **princípy** ľudskoprávneho vzdelávania, ktoré respondenti a respondentky vo svojich výpovediach a skúsenostiach z praxe zdôrazňovali a na ktorých je ich prax postavená.

Najčastejšie spomínaným princípom je ľudskoprávne vzdelávanie ako prostriedok na formovanie postojov detí a mládeže. Respondenti a respondentky považujú za dôležité, aby hlavnou zložkou ľudskoprávných vzdelávacích programov bolo samotné porozumenie konceptu ľudských práv. *„My sme sa naučili terminológiu „ľudské práva“ a „ochrana ľudských práv“, ale buď ich častokrát zneužívame, alebo nevnímame ten kontext, že okrem práv máme aj povinnosti a zodpovednosť. Práva sme sa naučili vnímať, myslieť na ne a presadzovať ich, možno aj k druhým, ale aj voči sebe, no zabudli sme na povinnosti a na zodpovednosť.“* (R2) Ide teda o dosiahnutie porozumenia samotného konceptu ľudských práv aj schopnosti rozpoznať, kedy je tento koncept v realite porušovaný či popieraný (R4), a zároveň zdôrazňovať, že vzdelávať a vychovávať k ľudským právam zároveň znamená vzdelávať a vychovávať vzdelaných a informovaných občanov: *„uvedomovať si, že sme súčasťou niečoho väčšieho a že ľudské práva sú základom mierovej prosperujúcej spoločnosti, ku ktorej sme ako ľudstvo dospeli“* (R7). Pre respondentky a respondentov sa to zároveň spája aj s empatiou ako kľúčovým princípom, na ktorom by vzdelávanie a výchova k ľudským právam malo byť postavené, napríklad v súvislosti s výchovou k zodpovednému občianstvu a ochotou aktívne pomáhať vo svojej komunite, napr. svojim susedom (R10), ale aj podporovaním sociálneho cítenia a scitlivovania detí v globálnych otázkach (R8).

Ďalším frekventovane spomínaným princípom ľudskoprávných vzdelávacích aktivít, v ktorých sú respondenti a respondentky zaangažovaní, je dôraz na elimináciu vzdelávacích praktík založených na memorovaní a podpora žiakov a žiačok v samostatnom myslení: *„pre mňa je úplne top, aby sa žiak sám stal aktívnym, aby to bolo počas vzdelávania také to objavovanie. (...) Aby cez to svoje objavovanie si ľudské práva osvojoval, aby boli zapojené do osvojovania čo najviac zmysly, čím sa vraciam ku Komenskému, aby žiak nebol len objektom výchovy, ale aby sa stal vlastne subjektom výchovy“* (R1), pričom aj faktografické aspekty výchovy je podľa respondentov a respondentiek nevyhnutné podať spôsobom, ktorý podnecuje skôr diskusiu ako prednášku: *„historický pohľad do toho, ako sa spoločnosť posúva, a ak sú práva, ktoré sú v našej spoločnosti úplne automatické, inde sú totálne potláčané a vôbec nie sú niečím samozrejým“* (R4), prípadne ktorý je priamo naviazaný na každodenné životné situácie, s ktorými sú deti a mládež oboznámené (R5). Respondenti a respondentky zdôrazňujú, že samotný koncept ľudských práv nie je možné pochopiť iba štúdiom faktov, aj keď tie nemožno z ľudskoprávneho vzdelávania vyňať; samotné pochopenie filozofie ľudských práv a schopnosť si ich aplikovať na svoju životnú situáciu je kľúčovým predpokladom na úspešné zvládnutie tejto témy, pričom je zároveň priamo prepojené aj s psychologickým či emočným prežívaním svojej životnej reality: *„treba dostať do povedomia, že máme problémy v oblasti psychologickej a emočnej a pracujeme s tým aj v oblasti deradikalizácie, respektíve občianskeho vzdelávania, lebo to je hlbší level. Jednoducho keď má človek nejakú hlbšiu vnútornú emočnú ranu, keď je človek „smädný“, darmo mu budete hovoriť o vznešenosti a potrebe ľudských práv, on sa potrebuje najprv „napíť“. Keď je už psychologicky v pohode, vnútorne integrovaný, tak vtedy už áno, vtedy to občianske vzdelávanie môže padnúť na úrodnú pôdu“* (R7).

Pomerne často sa medzi kľúčovými princípmi ľudskoprávneho vzdelávania vo výpovediach respondentov a respondentiek objavovala dlhodobá udržateľnosť vzdelávacích programov. Kvalitné a úspešné vzdelávanie k ľudským právam predpokladá dlhodobý a kontinuálny prístup založený na pravidelnej a dlhohodej práci s cieľovou skupinou namiesto krátkodobých či dokonca jedno-

rázových vzdelávacích aktivít. Týka sa to nielen žiakov a žiačok, ale aj učiteľského zboru: „*také best practice okrem toho ťahu na systémovú bránku za mňa je dlhodobosť. A dlhodobosť aj v zmysle spolupráce so školou. Pokiaľ chceme v škole naozaj dosiahnuť zmenu, tak sa to nedá spraviť jedným workshopom, nedá sa to spraviť jednoročným programom, nedá sa to spraviť prácou s jedným učiteľom. My sa naozaj snažíme pracovať s viacerými učiteľmi plus s vedením školy, čo najviac s tým prostredím školy a sme v kontakte so školou dlhodobo. Takže nechceme byť one-hit-wonder.*“ (R2)

Prierezovosť ako princíp ľudskoprávných vzdelávacích programov podľa respondentov a respondentiek takisto súvisí s komplexnosťou ľudskoprávnej problematiky a nevyhnutnosťou pochopiť filozofiu ľudských práv ako celok. Respondenti a respondentky zdôrazňovali, že ľud-

skoprávne vzdelávanie nemôže stáť osamote, vzhľadom na to, že vo svojej podstate sa prelína hneď s viacerými školskými predmetmi: “*chodíme s našimi aktivitami po školách a rozprávame o tom, že to nie je iba dejepis, to je aj občianska výchova, etická výchova, literatúra...*” (R1).

Najmä v súvislosti s neformálnymi ľudskoprávnymi vzdelávacími programami pod taktovkou mimovládnych organizácií považujú respondenti a respondentky za kľúčové, aby bola prísne kontrolovaná odbornosť školiacich inštitúcií, ktoré získali prístup na školy. Je to nielen na zodpovednosti riaditeľov a riaditeľiek škôl, ale zároveň aj učiteľov a učiteľiek, ktorí by si mali prísne overovať metodiky, s akými mimovládne inštitúcie do škôl vstupujú a aktívne sa podieľať na ich prispôsobovaní cieľovej skupine žiakov a žiačok (R11).

4. Kľúčoví aktéri v procese ľudskoprávneho vzdelávania

Respondenti a respondentky identifikovali počas rozhovorov desiatky rôznych aktérov, ktorí sa svojou činnosťou podieľajú na vzdelávaní alebo ovplyvňujú podobu vzdelávania k ľudským právam na Slovensku. Vo všeobecnosti sa títo aktéri dajú rozdeliť na dve skupiny – na aktérov, ktorí predstavujú orgány štátnej alebo verejnej správy, a na organizácie či jednotlivcov, ktorí sú neštátnymi aktérmi.

K zásadným štátnym aktérom priamo zainteresovaným vo vzdelávacom procese patrí skupina aktérov združených okolo škôl – zriaďovatelia a zriaďovateľky, riaditelia a riaditeľky, učitelia a učiteľky, nepedagogickí pracovníci a pracovníčky, univerzity a vysoké školy, ktoré pripravujú budúcich učiteľov a učiteľky či centrá pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, v neposlednom rade aj samotní žiaci a žiačky a ich rodičia, ktorí nie sú síce štátnymi aktérmi, ale na tejto úrovni sú zásadne previazaní so školou a celkovo s formálnym a neformálnym vzdelávacím procesom.

Určujúci vplyv na to, čo je obsahom vzdelávania k ľudským právam a akým spôsobom toto vzdelávanie prebieha, má Ministerstvo školstva spolu s ďalšími organizáciami, ako Štátny pedagogický ústav, metodicko-pedagogické centrá či Štátna školská inšpekcia, ktorá vykonáva kontrolu úrovne pedagogického riadenia a výchovy a vzdelávania. Kým po roku 1989 boli ako zásadné pri rozvoji vzdelávania k ľudským právam vnímané metodicko-pedagogické centrá, v súčasnosti sú hodnotené ako menej aktívne alebo neaktívne (R1, R3, R11). Túto úlohu začína preberať Štátny pedagogický ústav, ktorý okrem bežných činností, vyplývajúcich z jeho štatú-

tu, začína byť aktívny v rozvoji vzdelávania k ľudským právam a v nadväzovaní spolupráce s ostatnými aktérmi v tejto oblasti (R1, R3, R8).

K štátnym aktérom, ktorí sa zaoberajú problematikou vzdelávania detí a mládeže alebo problematikou ľudských práv, patrí celá skupina ministerstiev - Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky spoločne s Radou vlády Slovenskej republiky pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť; Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, ktoré má vo svojej gescii Výbor pre predchádzanie a elimináciu rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie (VRAX) a zároveň je aj zriaďovateľom niektorých škôl; Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky, Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky. Patrí tu aj skupina štátnych inštitúcií s celonárodnou pôsobnosťou: IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže, Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Verejný ochranca práv, Komisar pre deti, Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre mládež a šport, Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rozvoj občianskej spoločnosti.

Meraním a hodnotením kvality a efektivity vzdelávania sa aj pre oblasť vzdelávania k ľudským právam venuje najmä Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky, Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania či Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, ktorí prinášajú z pohľadu respondentov a respondentiek cenné informácie o tom, ako sa vyvíja kvalita vzdelávania a ako sú dané témy vnímané žiakmi (R3).

Nezastupiteľnú úlohu v oblasti neformálneho vzdelávania zastávajú z pohľadu respondentov a respondentiek múzeá a galérie v pôsobnosti štátu alebo regionálnej či lokálnej samosprávy, akými sú Slovenské národné múzeum (vrátane Múzea holokaustu) či Múzeum Slovenského národného povstania. V otázke financovania sú ako kľúčové vnímané aj štátom zriadené fondy - Fond na podporu umenia a Fond na podporu kultúry národnostných menšín. Kultúrne centrá, komunitné centrá či centrá voľného času boli spomínané aj medzi neštátnymi aktérmi ako inštitúcie, ktoré poskytujú vhodnú platformu na neformálne vzdelávanie o ľudských právach.

Zásadnú skupinu neštátnych aktérov pôsobiacich v oblasti vzdelávania k ľudským právam predstavujú neziskové organizácie, ktoré sa priamo venujú neformálnemu vzdelávaniu. K najčastejšie menovaným patrili (vymenované v abecednom poradí): Amnesty International Slovensko, Človek v ohrození (zároveň člen platformy rozvojových organizácii Ambrela), DigiQ, Green Foundation (prostredníctvom programu Roots and Shoots Slovakia), IPčko, Nadácia Milana Šimečku, Nadácia otvorenej spoločnosti, Nadácia Zastavme korupciu, Nenápadní hrdinovia, Post Bellum, Slovenská debatná asociácia, Strom života, či Živica.

Medzi organizácie so sídlom v regióne Banskej Bystrice, na ktorý sa výskum čiastkovo zameriaval, patrí primárne Centrum komunitného organizovania (CKO). K ďalším organizáciám, ktoré respondenti a respondentky menovali ako relevantné pre vzdelávanie k ľudským právam alebo zaujímavé sa o túto problematiku, patria: Centrum voľného času Junior, Súkromné centrum voľného času Heuréka, Centrum dobrovoľníctva, skauti či regionálna pobočka Slovenského zväzu ľadového hokeja.

K neštátnym aktérom pôsobiacim v oblasti vzdelávania k ľudským právam patrí aj Inštitút Komenského a PDCS, ktoré sa primárne venujú vzdelávaniu učiteľov či dospelých, a Rada mládeže Slovenska, ktorá je v skúmanej oblasti vnímaná najmä ako neštátna výskumná organizácia. K týmto organizáciám patrí aj Inštitút pre aktívne občianstvo, ktorý sa pri vzdelávaní učiteľov a nepedagogických pracovníkov v školách zameriava špecificky

práve na tému demokracie a ľudských práv. Inštitút pre aktívne občianstvo je zároveň iniciátorom platformy neformálneho vzdelávania.

Ako neoceniteľný zdroj informácií o ľudských právach a taktiež o tom, ako vzdelávať k ľudským právam, boli respondentmi a respondentkami zmienené medzinárodné organizácie, ako napríklad Rada Európy či Európska únia. Tá okrem iného financuje aj výmenu skúseností neštátnych aktérov, ktorí pôsobia v oblasti neformálneho vzdelávania, a tak prispieva k šíreniu know-how v tejto oblasti zo zahraničia na Slovensko. Respondentmi a respondentkami bol spomenutý taktiež program European Fair Skills, do ktorého bolo zapojených viacero krajín strednej a východnej Európy, na čele s nemeckou organizáciou Cultures Interactive. Program priniesol na Slovensko inovatívnu metodiku práce s mládežou prostredníctvom subkultúr.

Samostatnú skupinu neštátnych aktérov tvorí časť občianskej spoločnosti, ktorá pri množstve aktérov pôsobiacich v oblasti ľudských práv a vzdelávaní k ľudským právam môže byť opomínaná. Túto skupinu tvoria neziskové a súkromné nadácie, súkromné firmy a osobnosti z podnikateľského prostredia, ktoré poskytujú v systéme výrazne chýbajúce finančné prostriedky na financovanie vzdelávacích aktivít v oblasti ľudských práv a zároveň ponúkajú svoje know-how, kontakty a čas na podporu rozvoja vzdelávacích aktivít v oblasti ľudských práv. Najčastejšie menovanou bola Nadácia Pontis a k ďalším menovaným patrili Nadácia Orange, O2 a Férová nadácia, Telekom, z osobností manželja Šickovci a Lucia Pašková. Skutočnosť, že aktéri z tejto skupiny boli respondentmi a respondentkami menovaní, môže znamenať pozitívny krok v rozvoji modernej demokratickej spoločnosti na Slovensku, keďže predstavuje aktiváciu časti občianskej spoločnosti, ktorá dokáže poskytnúť finančné prostriedky, neviazané na štátne inštitúcie a zahraničných donorov, a tým posilňuje nezávislosť občianskej spoločnosti ako takej.

5. Overené prvky metód vzdelávania podľa respondentov a respondentiek

V rámci rozhovorov sme sa respondentov a respondentiek, s prihliadnutím na povahu ich práce, pýtali, ktoré prvky vzdelávania k ľudským právam považujú za dôležité uplatňovať v praxi a ako hodnotia jednotlivé formálne a neformálne metódy vzdelávania.

Pedagógovia a pedagogičky pôsobiaci priamo na základných a stredných školách vnímali formálnu rovinu vzdelávacieho systému, pričom zdôrazňovali nevyhnutnosť napĺňania osnov a vzdelávacích plánov. Za dôležitú však považovali formu, ktorá uprednostňuje metódy eliminujúce poučky, diktovanie a memorovanie. Ako zmysluplné z formálnych metód vnímali napríklad čítanie ľudskoprávných textov vo vyšších ročníkoch (R11). V rámci bežného rozvrhu zvyknú učitelia a učiteľky využívať napríklad aj medzipredmetové vzdelávanie a priestor ponúkaný triednickými hodinami (R8, R10) ako nástroj vzdelávania k ľudským právam.

Väčšina odpovedí respondentov a respondentiek zdôrazňovala najmä zážitkovú rovinu vzdelávania a prístupy, ktoré vedia žiakom „*nastavovať zrkadlo*“ (R8). Aj v rámci školského prostredia a systémom nastavených mantinelov majú stále „*pedagógovia veľkú dávku slobody v rámci vzdelávacieho procesu, majú dané témy, ktorým sa musia venovať alebo sú odporúčané, ale to, akým spôsobom sa im budú venovať, to už je na konkrétnom učiteľovi*“ (R1).

Najčastejšie opakované zážitkové metódy zahŕňali príbehy konkrétnych ľudí - či už išlo o bezprostredné stretnu-

tia v rámci besied, prezentácii živých knižníc (R1, R4, R6), pomoci konkrétnym ľuďom (R10) alebo o zdôrazňovanie pozitívnych príkladov z histórie (R11), premietanie filmov, či zvukových záznamov (R1) a exkurzie (R11).

V odpovediach respondentov a respondentiek sa zážitkové metódy často opierali o rôzne druhy umenia - využitie dramatizácie či divadla (R1), prácu s umeleckými dielami ako obrazy a hudba (R4, R6), pozeranie filmov či tvorbu videí (R1) a o praktické aktivity - návšteva úradov a štátnych inštitúcií (R4, R11), domova dôchodcov (R10) a o ekológiu a environmentálne problémy. Nezastupiteľnú úlohu vo vzdelávaní k ľudským právam zohráva rozvoj kritického myslenia, ako napríklad rozpoznávanie bežných argumentačných chýb (R6).

Na podporu a skvalitňovanie vzdelávacích metód je nutná dostupnosť, zrozumiteľnosť a jednoduchá použiteľnosť rôznych metodických príručiek, pracovných listov či celých vzdelávacích portálov a zároveň je mimoriadne dôležitá podpora a rozvoj pedagógov. Pracovné materiály nad rámec školských učebníc sú dostupné prostredníctvom metodického portálu Štátneho pedagogického ústavu či prostredníctvom vzdelávacích programov, ktoré ponúkajú metodicko-pedagogické centrá alebo neziskové organizácie zamerané na vzdelávanie pedagógov ako IPAO a Živica. Kvalitné a jednoducho dostupné materiály poskytujú neziskové organizácie a medzinárodné organizácie venujúce sa problematike ľudských práv.

6. Problémy v oblasti ľudskoprávneho vzdelávania z pohľadu respondentov a respondentiek

Pri identifikácii problémov z praxe sme výpovede respondentov a respondentiek analyzovali v dvoch podskupinách. Prvú tvoria prekážky, kde sme zosumariovali konkrétnejšie formulované problémy, s ktorými sa respondenti a respondentky stretávajú, zatiaľ čo v druhej skupine sme ako nedostatky identifikovali systémové problémy, ktoré respondenti a respondentky pomenovali.

6. 1. Prekážky

Personálne prekážky

Medzi najfrekvencovanejšie sa vyskytujúce prekážkami vo výpovediach respondentov a respondentiek sú prekážky súvisiace s personálnym obsadením škôl, teda najmä s prístupom učiteľov a riaditeľov. To však nevyhnutne nemusí znamenať kritiku učiteľov a riaditeľov, ako skôr zdôraznenie ich kľúčovej pozície ako aktérov v procese ľudskoprávneho vzdelávania. Respondenti a respondentky napríklad zdôrazňovali, že učitelia nie sú dostatočne motivovaní, prípadne súčasný vzdelávací systém im nie vždy umožňuje dostatočný priestor na zmenu prístupu k ľudskoprávnemu vzdelávaniu. Ide, napríklad, o otázku dostatočnej informovanosti o problematike vzdelávania k ľudským právam, prípadne o koncepte ľudských práv vo všeobecnosti: „*aj pedagogickí odborní zamestnanci, hlavne riaditeľ, manažment, ale*

aj zriaďovatelia by mali byť vzdelávaní v oblasti ľudských práv (...) oni nemajú dostatočné informácie, aby pochopili, čo znamená rovný alebo rovnoprávny prístup ku vzdelávaniu“ (R3). Respondenti a respondentky takisto zdôrazňujú, že učitelia sú často vedení k aplikácii predovšetkým prvkov formálneho vzdelávania vo vzdelávacom procese, čo v otázke ľudských práv nedokáže pokryť komplexnosť tejto problematiky: „ďalšia vec je aj príprava budúcich učiteľov na pedagogických fakultách, ktorí sú častokrát vedení primárne k tým formálnym prvkom vzdelávania a nie k tým neformálnym, respektíve k ich kombinácií, čiže ja mám pocit, že tie neformálne prvky využívajú aktívnejšie školy, ktoré sa snažia hľadať alebo sledovať nejaké trendy vo vzdelávaní“ (R2).

V realite je to potom na individuálnom rozhodnutí učiteľa a jeho schopnostiach a najmä možnostiach ísť v príprave nad rámec existujúceho vzdelávacieho systému a potrebné informácie a materiály si dohľadať: „*v tom sme naučení fungovať, v tom aj učitelia vedia fungovať, majú skúsenosť, cítia sa istejší, majú metódy, sú k tomu pripravené aj učebné materiály a tak ďalej, čiže... zázemie pre formálne vzdelávanie je oveľa väčšie ako pre neformálne“ (R2). Zodpovednosť je v takom prípade na pleciach učiteľa: „je to aj o sebavedomí učiteľa, o skúsenostiach, o ďalšom vzdelaní“ (R2). Ide zároveň o otázku úzko spojenú s často diskutovanou témou dostatočného ohodnotenia učiteľov, ktorú aj respondenti a respondentky vnímajú ako otázku priamo súvisiacu s kvalitou vzdelávania (R4).*

Niektorí respondenti a respondentky zároveň vnímajú aj strach či obavy učiteľov a riaditeľov škôl pri organizovaní neformálnych vzdelávacích aktivít nad rámec bežných výučbových metód (R1), obavy spojené s obsahom ľudskoprávneho vzdelávania ako takého (R5) alebo dokonca v spojení s politickými dôvodmi (R7); s nastavením vzťahov na konkrétnej škole, na ktorej sa vzdelávací proces odohráva (R1), alebo aj vzťahov medzi učiteľským zborom, vedením školy a rodičmi ako dôležitým aktérom vo vzdelávacom procese (R5), a v neposlednom rade vidia problém aj v tom, do akej miery učiteľský zbor či vedenie školy uznáva dôležitosť spoločenskovedných predmetov, najmä tých, ktorých obsahom je aj ľudskoprávne vzdelávanie (R10).

Zabehnutý spôsob výučby

Nadväzujúc na vyššie spomínané princípy kvalitného a efektívneho ľudskoprávneho vzdelávania, ktoré by podľa respondentov a respondentiek malo predovšetkým zahŕňať inovatívne vzdelávacie prístupy kombinujúce prvky formálneho a neformálneho vzdelávania, eliminujú prístupy založené na memorovaní, zabehnuté vzdelávacie metódy považujú respondenti a respondentky za ďalšiu výraznú prekážku v oblasti ľudskoprávneho vzdelávania. Zahŕňa to napríklad metodiky nereflektujúce aktuálne udalosti či najnovší vývoj na politickej či spoločenskej scéne (R3).

Problematické sa tiež ukazuje časové hladisko, najmä kvôli nedostatočnému časovému priestoru na praktické otestovanie nadobudnutých vedomostí: *“je na to veľmi málo času, nielen e odmemorujeme, že sme sa naučili nejaké poznatky, ale mal by tam byť ten priestor na praktickú ukážku, na zážitkové učenie, na to, že si to vyskúšajú v konkrétnych situáciách“* (R1). To spôsobuje nielen to, že nie je poskytnutý dostatočný čas na hĺbkové a systematické zvládnutie témy, ale tiež nedostatočný priestor na vysvetlenie kontextu, príčin či následkov (R7), čo je okrem iného dané aj dotáciou hodín na spoločenskovedné predmety v škole (R11).

Aj v spôsobe výučby, ktorý nedostatočne reflektuje potrebu podporovať schopnosť samostatne uvažovať

a kriticky myslieť, vidia respondenti a respondentky príčiny aktuálnych problémov a výziev na spoločenskej a politickej úrovni. *„To je aj xenofóbia a nenávisťné prejavy, extrémizmus, ktoré sú výsledkom toho, že u nás sa všetko učí len poučkovite a deti nie sú schopné reagovať na zmeny, ale na druhej strane ani získať tie skills, prijať normy a záväzky, ľudskoprávne témy tak, aby sa aj podľa toho vedeli správať.“* (R3)

Chýbajúca politická podpora

Pomerne často respondenti a respondentky pomenovali prekážky, ktoré by sa súhrnne dali označiť ako chýbajúca podpora ľudskoprávneho vzdelávania na politickej úrovni. Chýbajúca podpora zo strany vlády a politických predstaviteľov je v praxi z pohľadu respondentiek a respondentov cititeľná už dlhodobo a nejde iba o podporu z hľadiska financií (viď nižšie). Bez podpory zo strany vlády totiž ľudskoprávne vzdelávanie nie je vnímané ako priorita. *„Treba podporu vlády bez debaty, aj kvôli financiám, či to bude z rozpočtu, z eurofondov, ale hlavne kvôli tomu, že chceme zmeniť, čo sa v spoločnosti deje, a teda to musí začať od výchovy a vzdelávania. Vláda by mala byť prvým aktérom, ktorý by mal povedať, že máme našu podporu, a teda začnite na tom pracovať ako na prioritě.“* (R3) Chýbajúca politická podpora sa následne odzrkadľuje aj v pocítovanej chýbajúcej inštitucionálnej či koncepcnej podpore zo strany štátnych inštitúcií: *„no, nemám pocit, že potrebujem od niekoho vyslovene pomoc. Štát podľa mňa má vytvárať podmienky a má otvárať ten priestor“* (R2).

Okrem chýbajúcej podpory vlády respondenti a respondentky pomenovali aktuálnu politickú situáciu, rezonujúce témy v politickej diskusii a tiež polarizujúcu verejnú debatu ako faktory, ktoré sú mimoriadne problematické pre ľudskoprávne vzdelávanie ako také (R1). Polarizovaná verejná diskusia tiež neraz vedie k už vyššie spomínaným komplikáciám súvisiacim s obavami učiteľov a riaditeľov škôl otvárať niektoré témy na pôde školy (R7), čo je tiež dôvodom, že niektoré školy tieto témy radšej obchádzajú (R4). Postoj rodičov sa teda aj v tejto súvislosti javí ako kľúčový a úzko súvisí s tým, do akej miery je vo verejnom diskurze problematika ľudských práv vnímaná a komunikovaná ako prioritná. Postoje

rodičov zo skúseností respondentov a respondentiek ukazujú, že podporu ani medzi nimi často nie je možné hľadať: „keď rodič identifikuje riziko, ktoré hrozí dieťaťu, vtedy áno, má záujem. Ale keď sa hovorí všeobecne o nejakých ľudských právach, v balíku, keď sa hovorí o slobode prejavu, slobode združovania, práve na zdravie, práve na život, často-krát to nie je úplne uchopiteľné. Ale ono sa ich to týka, len ich nevedia úplne uchopiť na rodinné pomery, na tú situáciu, na to fungovanie samotného dieťaťa a myslia si, že je to nepodstatné“ (R5). Aj úroveň verejnej diskusie na tému ľudských práv je vnímaná respondentami a respondentkami ako neoddeliteľná súčasť chýbajúcej politickej podpory: „ja neviem, či máme v prvom rade vyvzdelávať vládu alebo predstaviteľov štátu, aby pochopili, prečo to je a aké sú toho dôsledky, lebo niekedy mám pocit, že väčšine ľudí nejak tá súvislosť uniká“ (R3).

Chýbajúca finančná podpora

S pocitovanou chýbajúcou politickou podporou priamo súvisí aj pocitovaný nedostatok finančných prostriedkov na podporu formálneho aj neformálneho vzdelávania k ľudským právam. Nedostatok finančnej podpory zo strany štátu určenej najmä na podporu neformálneho vzdelávania, ktoré je primárne zabezpečované mimovládny sektorom, sa pritom odráža aj na neschopnosti zabezpečiť dlhodobu udržateľnú vzdelávacie programy: “štát nemá záujem na tom, aby nejakým spôsobom tu bol, aby nás zaplatil za to, že prinesieme neformálne vzdelávanie. Sme závislí od projektov, takže to je problém každej jednej neziskovej organizácie, ktorá poskytuje neformálne vzdelávanie, že si to škola musí zaplatiť, ale keď na to nemá peniaze, my na to musíme nájsť zdroje, aby sme mohli prísť do tej školy“ (R1). Niektoré vzdelávacie projekty sú tak dostupné iba obmedzenú dobu a v prípade, že nedokážu zabezpečiť ďalšie financovanie svojich vzdelávacích aktivít, sú nútení svoje programy zrušiť úplne (R5). Je to problematické najmä pri neformálnom a zážitkovom vzdelávaní, ktoré je z pohľadu respondentov kľúčovým elementom aj v ľudskoprávnom vzdelávaní, ktorý však vzhľadom na to, že nie je súčasťou formálneho vzdelávacieho procesu, nemôže byť poskytovaný inak ako mimovládny sektorom: „základný vzdelávací systém nedokáže zastúpiť všetky

potreby zážitkového alebo neformálneho vzdelávania, tak potom je otázka, prečo štát nealokuje väčšie finančné prostriedky na to, aby boli podporené tie organizácie“ (R1).

Dostupná finančná podpora je pritom z pohľadu mimovládneho sektora priamo naviazaná na kvalitu poskytovaného vzdelávacieho programu (R2), a to najmä preto, že priamo ohrozuje stabilitu chodu organizácií, ktoré neformálne vzdelávanie poskytujú (R1).

Chýbajúce koncepčné a strategické dokumenty

S nedostatkom politickej podpory súvisí aj ďalšia prekážka, ktorú respondenti a respondentky pomenovali, a tým je pocitovaná chýbajúca vízia v oblasti ľudskoprávneho vzdelávania, ktorá priamo súvisí aj s chýbajúcimi koncepčnými a strategickými dokumentami v tejto oblasti: „no Ministerstvo školstva... že aj by chceli, a stále nevedia ako. Stále sa točíme v byrokracii, nevedia tie deklarované výzvy preniesť do skutočného priestoru“ (R1). Slovenská republika momentálne nemá platný strategický dokument, ktorý by potvrdzoval dôležitosť a kľúčovú úlohu ľudskoprávneho vzdelávania, o ktorý by sa najmä mimovládny sektor mohol oprieť: „celoštátna stratégia k ľudským právam skončila v roku 2020, a teda nová sa ešte nezačala robiť. A je rok 2021. Čiže tu vidíte, že asi nebude veľmi záujem o túto tému“ (R3). Koncepčné a strategické materiály pritom nie sú dôležité len z hľadiska potvrdenia ľudskoprávneho vzdelávania ako prioritnej témy v oblasti školstva či pre spoločnosť ako takú, ale aj z hľadiska zefektívňovania a skvalitňovania výučby či zavádzania nových a inovatívnych vzdelávacích princípov a praktík, čo je téma, pri ktorej sa ako dôležitá opätovne ukazuje aj podpora a pochopenie zo strany rodičov (R2). Jedným z dôsledkov je aj to, že spoločenskovedné predmety, ktoré sú z hľadiska ľudskoprávneho vzdelávania kľúčové, nemajú z hľadiska vízie a koncepčnosti dostatočne silnú podporu: „spoločenskovedným predmetom, ako je občianska náuka a etická výchova, sa neprikladá nejaký veľký význam. Hoci majú obrovitánsky význam pre formovanie osobnosti žiaka, ktorý má byť budúcim občanom našej spoločnosti, neprikladá sa im dostatočný význam vo vzdelávaní“ (R8).

Podpora učiteľov a učiteľiek

Ako samostatná prekážka sa v názoroch respondentov a respondentiek objavovala absencia podporných mechanizmov pre učiteľov a učiteľky. Nie je to pritom výlučne otázka finančného ohodnotenia pedagogických zamestnancov a zamestnankyň. Respondenti a respondentky zdôrazňovali predovšetkým dostupnosť zdrojov, z ktorých by mohli čerpať nové a inovatívne spôsoby výučby, ktoré ale zodpovedajú pomerne špecifickým nárokom formálneho vzdelávania (najmä pokiaľ ide o náročnosť prípravy aktivít, ich naštudovania a tiež časovú náročnosť): „ak učíte plný rozvrh (...) vy to neviete časovo obsiahnuť. To sa nedá, pri opravovaní písomiek, popri učive, ktoré máte zvládnuť, popri cieľových požiadavkách, to sa nedá. A, žiaľ, si myslím, že entuziazmus u mnohých učiteľov skončil preto, že je to veľká záťaž, aj časová aj odborná“ (R11). Zároveň, v prípade, že aj metodiky dostupné sú, často chýba učiteľom podpora pri ich implementovaní v praxi: „je fajn, že nám dajú nejakú metodiku, ale potom čo s tým, keď to učiteľ nemá zažitú, nemá čas si študovať, čo tam je“ (R10). Respondenti a respondentky zároveň upozorňujú, že vzhľadom na nedostatok kvalifikovaných učiteľov na spoločenskovedné predmety na niektorých školách dochádza k tomu, že tieto predmety neučia dostatočne kvalifikovaní učitelia a učiteľky (R8), nehovoriac o tom, že aj tí, ktorí majú spoločenské vedy vyštudované, sa neraz obávajú otvárať niektoré diskusie v triedach, keďže sa necítia dostatočne sebaisto z hľadiska povedomia a dostatočnej informovanosti o niektorých odborne náročných témach: „také školenia, aby sme aj my boli odborníkmi, aby sme sa nebáli riešiť problémy, rozprávať sa so žiakmi na dané témy, tiež nevieme reagovať na všetko“ (R10).

6. 2. Nedostatky

Čo je vlastne cieľ ľudskoprávneho vzdelávania?

Medzi najfrekvencovanejšími systémovými nedostatkami vo výpovedi respondentov a respondentiek sa vyskytovala pochybnosť o tom, či spoločnosť vôbec má pred-

stavu či zhodu o tom, čo je to ľudskoprávne vzdelávanie a aký má byť jeho primárny cieľ. Práve s nepochopením verejnosti, vrátane pedagogických zamestnancov alebo aj rodičov, sa respondenti a respondentky stretávajú najčastejšie. Je to odrazom okrem iného aj toho, že sa o cieľoch a potrebe ľudskoprávneho vzdelávania na Slovensku hovorí iba veľmi málo, prípadne vôbec (R2). Súčasťou takéhoto nepochopenia cieľov je aj už spomínaný zaužívaný spôsob výučby: „naše vzdelávanie je postavené na memorovaní, na zapamätávaní si vecí a na hodnotení a získavaní známok (R1); spojený aj vôbec s prístupom napr. k občianskej náuke a miere jej prioritizácie ako takej: „aj na základnej škole, aj na strednej škole je to oddychový predmet, kde si žiaci robia úlohy na ďalší predmet“ (R4), ale aj vôbec k absencii inovatívnych prvkov neformálneho vzdelávania vo výučbovom procese (R7).

Nedostatočný dôraz na prácu s učiteľmi

Vzdelávacie programy by podľa respondentov a respondentiek nemali byť cielené iba na deti či mládež, ale aj na pedagogických zamestnancov, ktorí s týmito cieľovými skupinami pracujú. Zo skúseností respondentiek a respondentov vyplýva, že súčasný vzdelávací systém neposkytuje dostatok priestoru, podpory, materiálov ani motivácie pre učiteľov, aby sa ďalej vzdelávali v tejto oblasti a tým skvalitnili výučbový proces. Zároveň, aj keď sa učitelia majú ambíciu ďalej vzdelávať, existujúce učebné osnovy im nie vždy dovoľia využívať inovatívne metódy v praxi (R1).

Školstvo nie je prioritou

Už niekoľkokrát spomínaný systémový problém spočíva v tom, že nielen ľudskoprávne vzdelávanie, ale školstvo ako také už dlhodobo nie je vnímané ako prioritou a výpovede respondentiek a respondentov to potvrdzujú. „V programovom vyhlásení vlády, v každom, keď si zoberieme späťne neviem koľko rokov dozadu, máte napísané, že školstvo je prioritou. A napriek tomu sme jedna z krajín z Európy, ktorá má najnižšie HDP, najmenej financuje školstvo. Tak isto je to aj s tými ľudskými právami. Keď niekto aj povie, že chcem to, ale tá realita, tá prax, tá implementácia toho chcenia...Chápem, že sú rôzne priority, je mi jasné, ale

toto už je taký dlh voči spoločnosti, voči deťom, že už sa to ukazuje na generácii, čo vlastne nedávame do vzdelávania...”
(R3) Už vyššie spomínané vnímané prekážky v podobe chýbajúcich koncepčných a strategických dokumentov sú priamym dopadom chýbajúcej dlhodobej vízie v oblasti školstva ako takej (R7) a v praxi sa to odráža aj na už

spomínanej absencii záujmu o pomoc a podporu učiteľského zboru: “školstvo ako by čím viac malo očakávania, stále nám len nakladajú, ale pomoc neprichádza. Kde sa má učiteľ obrátiť, po čom má siahnuť, keď niečo chýba...”
(R10).

7. Požadované a očakávané zmeny v oblasti ľudskoprávneho vzdelávania

Posledný pilier rozhovorov sa zameriaval na subjektívne vnímanie zmien v oblasti ľudskoprávneho vzdelávania a na vnímanie vlastného postavenia v procese týchto zmien. Identifikované potreby tak, ako boli vnímané zo strany respondentov a respondentiek, v značnej miere prirodzene kopírujú opisované nedostatky a prekážky vzdelávania k ľudským právam. Navrhované zmeny možno vnímať na dvoch úrovniach - ako zmeny prostredia, v ktorom sa vzdelávanie vykonáva či uskutočňuje, a reformu samotného vzdelávania, ktorú možno ďalej rozdeliť na obsahové a formálne zmeny.

K systémovým opatreniam na úrovni prostredia respondenti a respondentky zaraďovali potrebu vytvorenia stratégie, „ktorú budú akceptovať všetci, všetky rezorty. To znamená minister povie áno, je to priorita a úlohy, ktoré tam budú musia byť implementované, lebo jedna vec je urobiť stratégiu, ale to nie je všetko, druhá vec je implementovať“ (R3). Vytvorenie stratégie by v ideálnom prípade malo prebiehať participatívnym spôsobom a jednotlivým aktérom by nemalo byť vnucované „zvonka“ (R7). „Znamená to, že nie my nakážeme, ale zapojíme do toho inštitúcie, teda rezorty, inštitúcie, verejnosť, teda občiansku spoločnosť, verejnosť odbornú.“ (R3) Dôležitá je otvorená diskusia a snaha hľadať efektívne nástroje na komunikáciu - „postupne sa snažiť zlepšiť a možno práve tá komunikácia, tá spolupráca, to obrusovanie hrán, empatia. To je strašne dôležité, aby sa sektory medzi sebou začali chápať“ (R2).

Celospoločenská diskusia a adekvátne komunikačné kanály vedúce k spoločne nastavenej stratégii vzdeláva-

nia k ľudským právam by podľa respondentov a respondentiek mali byť ďalej na úrovni systému podporované zmenou financovania, ktorá by zabezpečila nielen silnejšiu motiváciu učiteľov. Taktiež by zabezpečila vyššiu stabilitu a udržateľnosť systému vzdelávania ako celku, teda nielen formálneho ale aj neformálneho vzdelávania, ktoré zabezpečujú predovšetkým neštátni aktéri.

Zásadnou sa javí aj orientácia na spoločný cieľ. „Asi by bolo super si povedať, že nechceme mať na Slovensku generáciu ľudí, ktorí netušia, čo je to demokracia, netušia, čo je to aktívne občianstvo a zároveň ani nechcú tušiť, čo tieto veci znamenajú. Lebo sú takí apatickí a takí zvalcovaní systémom, že vlastne stratili akýkoľvek záujem sa učiť o tom, ako vlastne tento štát funguje“ (R6). Táto orientácia by sa podľa respondentov a respondentiek mohla prejaviť v tom, že sa téme ľudských práv nebude venovať len v koncentracii na dva vyučovacie predmety - občiansku výchovu / náuku o spoločnosti a etickú výchovu, ale v podstatne širšej miere (R8), ktorá bude zahŕňať viac podnetov z okolia, ako napríklad zo samosprávy (R10) alebo bude napríklad viac zapájať rodičov (R6), bez ktorých aktívnej účasti bude mať vzdelávanie k ľudským právam len malú šancu na úspech. Rodičia a ostatní dospelí by si podľa respondentov a respondentiek mali uvedomiť svoju dôležitú rolu, ktorú v tomto prípade zohrávajú, a zároveň pochopiť, že „občianska výchova a etická výchova nie je len do počtu“ či „panské huncúctvo“ (R6) a že zodpovednosť za vzdelávanie a výchovu nemôže ležať výlučne na pleciah učiteľov (R11).

Pri zmenách spôsobu výučby medzi respondentami a respondentkami rezonovala aktuálna úroveň osnov a materiálov dostupných pre vzdelávanie v oblasti ľudských práv a dostupnosť neformálneho vzdelávania. Táto zmena by primárne mala sledovať aktuálny stav - to, čo sa deje vo svete (obsahové zmeny) a čo deti a mládež potrebujú pre svoj ďalší rozvoj (formálne zmeny).

Obsahové zmeny by mali byť zamerané na aktuálnosť. Pri prepracovávaní vzdelávacích materiálov by napríklad bolo vhodné pozrieť sa na jednotlivé učebnice „ako sú informácie podávané, už len keď sa pozrieme na učebnice dejepisu, neviem či sú tam zohľadnené informácie po roku 2000... od roku 2000 sa stali obrovské posuny, ktoré by mohli byť zapísané ako mílniky v rámci dejepisu, aj v oblasti ľudských práv“ (R5) a hodiny venujúce sa ľudskoprávnemu vzdelávaniu by mali čo najviac odzrkadľovať dnešnú realitu (R5) a súčasné problémy. Zároveň by pedagógovia a pedagogičky ocenili viac prepracované metodiky, ktoré ponúkajú širšie spektrum aktivít, adaptované pre konkrétne vekové skupiny, rôznorodej dĺžky, ktoré sú pútavé a jednoducho aplikovateľné, ponúkajúce do detailov vypracovaný scenár s modifikáciami a tiež kontext, súvislosti a odpovede na možné dodatočné otázky (R10, R11).

Z formálnych zmien často rezonovalo zavedenie tematického vzdelávania, orientácia na budovanie komplexných kompetencii a zmena spôsobu, akým sú podávané informácie, či ako si žiaci osvojujú vedomosti.

„Aby aj ten žiak a jeho napredovanie určovalo čo a do akej miery sa budeme učiť. Lebo dnes je to postavené na štátnych schémach a vôbec si napríklad neuvedomujeme, ako sa zmenili deti. Ako sa zmenil ich spôsob vnímania. Aký progres tie deti urobili a že spôsob vyučovania sa musí zmeniť. Lebo nie sú na to uspôsobené dnešné deti, že sa budú učiť cez zapisovanie poznámok, ale musia sa učiť tak, že zisťujú, hľadajú, vyhľadávajú informácie, s tými informáciami sa učia pracovať a získať z tých informácií nejaký efekt, ktorý ich má niečo naučiť. A tým pádom sa nebude učiť len fakty, ale bude sa učiť aj vidieť súvislosti medzi tými faktami, bude sa učiť aj nejaké zručnosti. Keďže môže pracovať v tíme, nebude to len individuálna práca, ale bude to aj skupinová práca alebo to bude práca celej triedy, čím si bude rozvíjať zároveň aj vzťahy, bude

sa učiť spolupracovať, kooperácii, bude sa učiť byť aktívnym a zodpovedným za proces učenia.“ (R1)

Pri implementácií týchto zmien boli ako faktory úspechu respondentmi a respondentkami uvedené možnosti čo najslobodnejšej voľby pre školy v tom, čo a ako učiť (R1), pestrosť ponuky neformálneho vzdelávania (R1, R7), ako aj posilnené kapacity na školách, čo sa týka počtu kvalitných učiteľov, vzdelávania, podpory a rozvoja kompetencií pedagógov (R6, R10, R11) či vytvorenie mapy vzdelávacích aktivít ponúkaných externými organizáciami (R5, R6) a pozície koordinátora na škole, ktorý by sa v danej ponuke vedel zorientovať po obsahovej aj formálnej stránke (R6, R7).

Zhrnutie a odporúčania

Vychádzajúc z problémov a výziev identifikovaných respondentmi a respondentkami ako aj z vyššie sumarizovaných požiadaviek smerujúcich k zefektívňovaniu a skvalitňovaniu ľudskoprávneho vzdelávania v kontexte Slovenskej republiky, do advokačných aktivít odporúčame zahrnúť nasledovné témy:

Advokačné aktivity smerujúce k zmenám na úrovni škôl

Zamerať pozornosť nielen na ľudskoprávne vzdelávacie programy určené pre deti a mládež, ale aj pre pedagogických zamestnancov a zamestnankyne. To zahŕňa iniciatívy smerujúce k posilňovaniu motivácie učiteľov a učiteľiek absolvovať doplnkové vzdelávanie a umožniť im venovať tomu čas a energiu, podporu a pomoc pre učiteľov a učiteľky pri hľadaní nových a inovatívnych spôsobov výučby, poskytovanie nových a rôznorodých výučbových materiálov, podporu a pomoc pri zapracovaní prvkov neformálneho vzdelávania do výučbových hodín nielen občianskej náuky resp. výchovy, ale aj iných predmetov (napr. dejepis alebo slovenský jazyk a literatúra a pod.), a tiež posilňovanie medzipredmetovosti a prierezovosti ľudskoprávnej tematiky v praktickej výučbe, nielen na papieri.

Venovať pozornosť posilňovaniu stability a prosperity zamestnancov a zamestnankýň škôl. Okrem finančnej motivácie je nevyhnutné viac hovoriť aj o množstve záťaže, zodpovednosti a práce učiteľov a učiteľiek. Neúmerná záťaž, napríklad byrokratická, má totiž vplyv aj na to, do akej miery vôbec existuje časový priestor pre učiteľov a učiteľky aktívne vyhľadávať nové a inovatívne spôsoby výučby, či aktívne sa zúčastňovať doplnkových vzdelávacích programov, ktoré sú k dispozícii.

Hodnotové vzdelávanie je zapracovateľné do širokého spektra vzdelávacích aktivít. Malá hodinová dotácia v predmete občianskej náuky a občianskej výchovy a zároveň obmedzené využívanie témy ľudských práv v nadpredemovom vzdelávaní sa dá riešiť hľadaním priestoru mimo štandardné rozdelenie vyučovacích hodín. Vhodné je využívať priestor, ktorý ponúkajú triednické hodiny, branné cvičenia či maturitný týždeň. Príkladom dobrej praxe je projekt Štátneho pedagogického ústavu a Nadácie Zastavme korupciu, ktorí spoločne pracujú na príprave špeciálnej metodiky, ktorá pomôže viesť žiakov k čestnosti a férovosti a bude aplikovateľná aj v rámci triednických hodín.

Motivovať školy ku zodpovednejšiemu prístupu k spôsobom, akým sa kombinuje formálne a neformálne vzdelávanie v praxi. To zahŕňa napríklad zvýšenú pozornosť venovanú tomu, ktoré organizácie majú

prístup k neformálnemu vzdelávaniu na školách, ale zároveň aj to, či školy majú prehľad o tom, ktoré organizácie ich s ponukou neformálneho vzdelávania kontaktujú. Jedným z možných riešení je motivovať školy, aby túto úlohu zverili konkrétnej osobe, ktorá bude mať prehľad o existujúcich neformálnych vzdelávacích programoch a bude vedieť vyhodnotiť ich kredibilitu.

Posilniť a skvalitniť pripravenosť mimovládnych organizácií v komunikácii so školami a zároveň posilniť otvorený dialóg so školami o možnostiach a príležitostiach neformálneho vzdelávania. Vzhľadom na pestrú a širokú ponuku neformálnych vzdelávacích programov školy často čelia výzve, ako odlíšiť kvalitné a kredibilné vzdelávacie programy a dôveryhodné mimovládne inštitúcie, ktoré ich poskytujú. Dôraz by preto mal byť okrem iného kladený aj na posilnenie otvoreného dialógu so školou ohľadom metodiky a cieľových skupín vzdelávania a aktívneho zapojenia školy do prípravy týchto aspektov vzdelávania.

Advokačné aktivity smerujúce k zmenám na úrovni štátnej administratívy

Posilňovať kompetencie učiteľov formou vzdelávacích aktivít a vytvárania komplexných didaktických materiálov a zabezpečovať aktuálnosť osnov tak, aby odrážali súčasný stav v oblasti ľudských práv. Reforma vzdelávania nebude dostačujúca, ak na jednej strane síce vytvára priestor pre individuálne prístupy k vyučovaniu, ale na druhej strane nebuduje sebedôveru a schopnosti učiteľov zastať si svoju úlohu.

Posilniť medzipredmetovú prierezovosť problematiky ľudských práv v praxi, rovnako ako aj porozumenia problematiky ľudských práv ako komplexnej témy, presahujúcej obsahovú náplň jedného predmetu. Problematika ľudských práv je často chápaná pomerne úzko, prípadne so zameraním na úzko špecifický aspekt. Je však potrebné dbať na to, aby boli aspekty výchovy aj vzdelávania vyvážené, tzn. aby sa venoval dostatočný priestor vedomostiam týkajúcich sa histórie

či legislatívnych aspektov ľudských práv, ako aj porozumeniu filozofii konceptu ľudských práv a schopnosti porozumieť ich významu v každodennom živote. To znamená, že ľudskoprávne témy by nemali byť viazané výlučne na jeden predmet, rovnako ako by nemali byť viazané výlučne na formálne resp. neformálne formy vzdelávania

Iniciovať hodnotenie efektivity, dostupnosti a udržateľnosti financovania neformálneho vzdelávania, ktoré by poskytlo kvalitnejší prehľad o ponuke a dopyte a zároveň nastavilo štandardy kvality. V súčasnosti existujú grantové a dotačné možnosti na viacerých ministerstvách a v rámci rôznych štátnych agentúr. Štát však nesleduje a nevyhodnocuje problematiku ľudskoprávneho vzdelávania komplexne, so zameraním na všetky aspekty jednotlivo, ale aj vo vzájomných súvislostiach. Neexistuje jednotná koncepcia, ktorá by určovala priority a zároveň zaviedla istú úroveň koordinácie financovania vzdelávania k ľudským právam. Štát nevyhodnocuje, čo, kto a kde v oblasti ľudskoprávneho vzdelávania robí a nemá jasne nastavené priority, preto ani nevie sledovať efektívnosť vynakladaných prostriedkov, ich adekvátnosť vzhľadom na aktuálne problémy a priority a dosah realizovaných aktivít. Hodnotenie a následné nastavenie efektívneho fungovania by malo zahŕňať posilnený dialóg s mimovládny sektorom.

Advokačné aktivity smerujúce k zmenám na úrovni politiky

Zamerať advokačné aktivity nielen voči štátnym inštitúciám a vládnym predstaviteľom, ale aj voči politickým stranám a politikom už vo fáze tvorby volebných programov. Aj z hľadiska politickej úrovne je potrebné myslieť na využívanie rôznych úrovní (národnej aj lokálnej), aktívne komunikovať s predstaviteľmi rôznych politických strán a smerov a v otvorenom dialógu hľadať priechodné odporúčania a najmä formulácie vzhľadom na ich voličstvo. Ide o dôležitý bod najmä z hľadiska toho, aby sa nielen vzdelávanie a výchova k ľudským právam, ale ľudskoprávna problematika

vo všeobecnosti stala zrozumiteľnou témou pre širokú verejnosť a tiež aby sa predišlo jej zneužívaniu.

Hľadať spôsoby, ako z ľudskoprávných tém urobiť témy, ktoré nie sú pre širšiu verejnosť vzdialené a abstraktné a presvedčiť ich, že ide o témy, ktoré sa ich priamo dotýkajú. Aj zo skúseností učiteľov a učiteliek, prípadne mimovládnych organizácií, ktoré na školách pôsobia prostredníctvom programov neformálneho vzdelávania, vyplýva, že dôležitosť ľudskoprávného vzdelávania a témy ľudských práv vo všeobecnosti je často podceňovaná, napríklad aj zo strany rodičov. Čiastočným dôvodom je aj súčasná úroveň politickej

a spoločenskej diskusie, ktorá sa aj na témach ľudských práv zbytočne polarizuje. Cieľom by preto malo byť hľadanie spôsobov, akými tematiku ľudskoprávného vzdelávania depolarizovať, hľadať priechodnosť používaných naratívov vzhľadom na rôzne názorové prúdy v spoločnosti, s cieľom presvedčiť politikov, ale aj širšiu verejnosť o tom, že ľudskoprávne vzdelávanie by malo byť prioritou aj na úrovni vlády a štátnych inštitúcií, a to nielen v zmysle alokovaných finančných prostriedkov na vzdelávacie programy v oblasti ľudských práv, ale najmä z hľadiska koncepčných a strategických dokumentov v tejto oblasti.

Partneri

CENTRUM
KOMUNITNÉHO
ORGANIZOVANIA

ŠKOLY ZA
DEMOKRACIU

Iceland _____
Liechtenstein
Norway **Active
citizens fund**

Odporúčania pre advokačné aktivity vo vzťahu k ľudskoprávnemu vzdelávaniu je výstupom projektu Školy za demokraciu – rozvoj, profesionalizácia a advokácia. Program Školy za demokraciu je podporený Nadáciou otvorenej spoločnosti v rámci programu Active Citizens Fund – Slovakia, ktorý je financovaný z Finančného mechanizmu EHP 2014-2021.

Odporúčania pre advokačné aktivity vo vzťahu k ľudskoprávnemu vzdelávaniu

Barbora Bodnárová

Radka Vicenová